

Для посилання:

Сидоренко М. М. Роль навчальних текстів підручника з іноземної мови в розвитку пізнавальної активності учнів [Текст] / М. М. Сидоренко // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол., головн. ред. В. М. Мадзігон; наук. ред. О. М. Топузов]. – К. : Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – 800 с. – С. 461–469.

РОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТІВ ПІДРУЧНИКА З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ

М. М. Сидоренко,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Постановка проблеми. Суспільство не може повноцінно функціонувати в умовах науково-технічного прогресу без активності людини, яка є надійним джерелом соціального і науково-технічного прогресу, що відбувається завдяки підвищенню продуктивності праці, раціоналізаторству, науковим передбаченням, розробкам тощо. Активність формується у певному соціальному середовищі, водночас впливаючи на економічні, ідеологічні, загальнокультурні особливості життя суспільства. В умовах соціальної перебудови значно зростає роль суб'єктивного чинника, вплив цілеспрямованої активної діяльності людини на громадське життя, а відтак розвиток суспільства значно залежить від піднесення активності людини в сфері освіти і навчання.

Соціальні перетворення в українському суспільстві докорінно змінили орієнтації в галузі освіти. Нова освітня філософія визначила головну стратегію педагогічної діяльності: спрямування навчально-виховного процесу на формування духовного світу особистості, утвердження загальнолюдських цінностей, розкриття потенційних можливостей і здібностей учнів. Освіта ХХІ століття – це освіта для людини. Її стрижень – розвивальна, культурологічна домінанта, наголошена в Концепції розвитку загальної середньої освіти [4].

Засобом інтелектуального, соціального й духовного розвитку особистості виступає нині шкільний підручник. Для реалізації цього призначення потрібні навчальні книги нового покоління, що стануть базою модернізації змісту, форм і методів діяльності освітньої системи в Україні. Вагомою складовою змісту шкільного підручника з іноземної мови, що покликана забезпечити гармонійний розвиток пізнавальної активності учнів, є навчальні тексти підручника, оскільки вони слугують не тільки навчання іноземної мови, їх можна розглядати як інформативне джерело для розвитку механізму спілкування з кожної теми.

Аналіз останніх досліджень. Проблема конструювання змісту навчальних книг не є новою у зарубіжній і вітчизняній дидактиці, оскільки їй присвячено численні наукові дослідження, що базуються на різних концептуальних підходах. Вона висвітлюється у наукових працях як дидактів В. П. Беспалька, Н. М. Буринської, Д. Д. Зуєва, Я. П. Кодлюк, В. П. Корнєєва, В. В. Краєвського, О. М. Лебедєва, І. Я. Лернера, Ф. Жерара, К. Росжера, О. Я. Савченко, О. М. Топузова, М. І. Тупальського, О. П. Околелова, С. Г. Шаповаленка та ін., так і авторів підручників з іноземних мов Н. П. Басай, І. Л. Бім, Р. Ю. Мартинової, Р. П. Мільруд, В. М. Плахотника, В. Г. Редька, Н. К. Скляренко та ін. Учені розглядають роль і місце різних видів навчальних, у тому числі текстових і позатекстових матеріалів у змісті підручників, досліджують питання їх ефективності, кількісні і якісні характеристики.

Проблему дидактичних основ добору й використання у змісті підручника з іноземної мови навчальних текстів досліджують учені А. Р. Арутюнов, Ю. Вайгман, І. Р. Гальперін, Р. П. Мільруд, Є. В. Носонович, В. Г. Редько, Г. В. Рогова, С. К. Фоломкіна, Л. Кайм, Д. Кост, Х. Уїддоусон та ін.

У дослідженнях останніх десятиліть навчальний текст розглядається як завершений продукт мовленнєвого процесу, матеріалізований як у відповідний спосіб літературно оформлений писемний документ; це твір, який має назву (заголовок) і складається з кількох особливих одиниць (надфразових єдностей), поєднаних різними типами лексичного,

граматичного, логічного, стилістичного зв'язку; йому властиві певна цілеспрямованість і прагматичність (І. Р. Гальперін); як перелік усіх матеріалів презентації, необхідних для комунікації, що вмотивовує навчальне спілкування, стимулює його, містить фактичний і мовленнєвий матеріал для розв'язання комунікативних задач (А. Р. Арутюнов).

Отже, у навчальному процесі роль навчального тексту загальноєвропейська, але резерви його невичерпані, зокрема, якщо брати підхід до тексту як джерела розвитку пізнавальної активності учнів.

Мета статті – розглянути функції і роль іншомовного навчального тексту як засобу розвитку пізнавальної активності учнів основної школи, а також визначити вимоги до використання текстів у підручнику з іноземної мови.

Основна частина. У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти [3] зазначається, що одним з провідних принципів навчання іноземної мови на сучасному етапі є принцип культуровідповідності, в основу якого покладено загальнокультурні цінності, норми інтернаціональних культур і традицій. В умовах відсутності мовного і соціокультурного середовища, завдяки яким залучаються учні до іншомовної культури, розглядається можливість його штучного створення як єдиний спосіб розширити культурно-мовний простір на уроці іноземної мови, де навчальний текст [1], на нашу думку, виступає одним із важливих елементів змістового наповнення підручника з іноземної мови.

Учасники Ради зі спеціальності «Німецька мова як іноземна» при Інституті імені Й. В. Гете (1994) сформулювали 34 ознаки текстотеки сучасного підручника з іноземної мови [9]. З огляду на проблему, що досліджується, найбільший інтерес викликає поділ текстів на автентичні (оригінальні) та дидактичні (призначені для використання у навчальному процесі). Вимога автентичності є однією з суттєвих і розглядається вченими з двох позицій: автентичність форми/структури та автентичність мови.

Автентичним традиційно прийнято вважати текст, створений носіями іншомовної культури. У перекладі з англійської «authentic» означає «природний». Поняття «автентичний текст» останніми роками не має однозначного тлумачення. Як зазначено в Рекомендаціях Ради Європи [3], автентичний текст є центром будь-якого акту мовленнєвого спілкування, зовнішньою предметною з'єднувальною ланкою між тим, хто продукує, і тим, хто сприймає, не залежно від того, спілкуються вони безпосередньо чи на відстані. Одні автори під автентичним текстом розуміють широкий комплекс письмових і усних повідомлень, що створені носіями мови для носіїв мови (Д. Кост) і вважають автентичним оригінальний текст, який не підлягав ніяким методичним обробкам (Р. П. Мільруд), інші допускають певний рівень препарування оригінального тексту за умови, що це не порушує його достовірності і соціокультурного фону (О. Я. Савченко).

Більшість учених [2; 6; 9] висловлюються за збільшення частки автентичних текстів у підручнику з іноземної мови, оскільки їх реальність, емоційність і самотність підвищують мотивацію навчання та сприяють розвитку пізнавальної активності учнів. Такі тексти мають прагматичну мету і значущість, зберігають призначення повідомлення і оригінальний засіб передачі змісту без адаптації мовної форми, містять ознаки розмовної мови, а також є частиною мовної культури.

Водночас дослідники зауважують, що наявність у змісті навчальних книг автентичних матеріалів ще не гарантує ефективності навчання. Набагато важливіше з'ясувати, яка роль відведена автором таким матеріалам і яку функцію вони здатні виконувати у процесі навчання, а також у який спосіб вони сприяють формуванню в учнів умінь вчитися як ключової компетентності сучасної середньої освіти [8].

Для розвитку пізнавальної активності учнів засобами підручника з іноземної мови важливу роль відіграє зміст текстів підручника. Зрозуміло, що проблема змісту навчальної книги, а отже, і складу текстів пов'язана з добором мовного матеріалу, де роль мотивації навчання є особливо важливою. Так, на думку Г. В. Рогової, золоте правило під час добору мовного матеріалу зводиться до того, щоб мовні одиниці методично доцільно поєднувалися, їх поява була вмотивованою, ситуативно обумовленою і комунікативно необхідною.

Водночас і змістовний бік тексту не менш важливий, ніж його мовне оформлення. Деякі дослідники (С. К. Фоломкіна, Г. В. Рогова) вважають недопустимим штучно наповнювати текст тими чи іншими мовними одиницями, що їх учням слід засвоїти, на шкоду його змісту. Тож необхідно акцентувати увагу саме на змістовому аспекті, щоб учні могли засвоювати мову в контексті значимої, усвідомленої комунікації.

Досліджуючи питання розвитку пізнавальної активності учнів, ми дійшли висновку, що це – усвідомлений процес здобування знань, перетворення їх на переконання, розвиток інтересу до навчальної діяльності, самостійність думки і практичних дій школярів. Пізнавальна активність переважно залежить від наявності внутрішніх спонукальних сил до навчання, якими є мотиви, потреби, інтереси, цілі. У зв'язку з тим, що саме вони зумовлюють цілеспрямовану діяльність людини, підвищують ефективність навчального процесу, то нас цікавлять такі функції навчальних текстів:

а) забезпечення учнів певною інформацією з теми, що вивчається, яка водночас уможливило розвиток пізнавальних інтересів школярів;

б) презентація та надання учням можливості спостерігати й усвідомлювати значення, форми і функції лексичних одиниць і граматичних явищ у мовленнєвих продуктах, збагачуючи мовний досвід учнів за рахунок нових лексичних одиниць, використаних у текстах;

в) умотивування навчальної діяльності учнів;

г) стимулювання комунікативної діяльності;

г) сприяння розвитку творчих здібностей учнів;

д) забезпечення виховного, розвивального, освітнього потенціалу особистості школяра [6; 7].

Лише комплексний підхід до добору текстів для змісту навчальних книг з іноземних мов може забезпечити успішне виконання програми. У зв'язку з цим постає питання про визначення критеріїв добору таких текстів. У методичній літературі і наукових дослідженнях існують різноманітні погляди на цю проблему [6; 9]. Взавши за основу ці напрацювання, досліджувану проблему, а також урахувавши сучасні підходи до навчання іноземних мов у середній загальноосвітній школі, ми зосередили увагу на таких критеріях.

1. Актуальність змісту тексту для його використання в підручнику протягом певного часу (інформація, презентована в тексті, не втрачає актуальності і є цікавою для учнів).

2. Інформативність текстів – передбачає використання такої інформації, що є новою, цікавою і пізнавальною для учнів, сприяє їхньому розвитку, освіченості й вихованості.

3. Різноманітність тематики текстів, яка забезпечує підтримання в учнів інтересу і мотивації до читання, зокрема, й до оволодіння іноземною мовою взагалі.

4. Урахування особливостей жанрів текстів для читання під час підготовки дотекстових і післятекстових вправ і завдань. Кожному жанру характерні своєрідні структурно-композиційні і мовні особливості, з якими потрібно ознайомлювати учнів у процесі підготовки їх до реальної міжкультурної комунікації.

5. Лінгвокраїнознавче і соціокультурне спрямування певної кількості текстів, зміст яких забезпечував би учнів не тільки актуальною інформацією про країну, мова якої вивчається, але й надавав би їм певні знання про сучасний мовний колорит, який використовується у спілкуванні.

6. Культурологічне спрямування змісту деяких текстів, які сприяють формуванню в учнів уявлень про схожість і різноманітність окремих явищ і сфер життєдіяльності своїх співвітчизників і народу, мова якого вивчається. Це дає змогу не тільки ознайомлюватися з менталітетом інших націй і народів, але й формувати власну життєву позицію.

Відповідно до цих позицій навчальні тексти, що добираються до змісту підручників з іноземних мов, можна розглядати як оперативні джерела інформації про соціальні, економічні, політичні, культурні та інші аспекти життя країни, мова якої вивчається. Вони слугують засобами для формування комунікативної (лінгвістичної, мовленнєвої, соціокультурної) компетенції й розвитку пізнавальної активності учнів.

Здійснений нами аналіз навчальних текстів, уміщених у змісті чинних шкільних вітчизняних підручників з іноземних мов, засвідчив, що деякі з них мають певні недоліки. З огляду на досліджувану проблему, до найхарактерніших ми віднесли такі:

- відсутність або недостатня кількість автентичних текстів для читання і діалогів, використання матеріалів, які не відповідають прийнятим нормам мовлення (наявність мовленнєвих кальок з рідної мови);
- недостатня вмотивованість навчальних дій учнів в окремих ситуаціях спілкування;
- недостатня інформативність навчальних текстів, а інколи розбіжність їх змісту з темою для навчання спілкування;
- недостатня кількість навчальних діалогів, які ілюструють різноманітні аспекти життєдіяльності у межах теми, що вивчається, відповідно до життєвого і мовленнєвого досвіду школярів;
- невідповідність окремих матеріалів віковим особливостям учнів і їхнім інтересам;
- наявність навчальних матеріалів, які не забезпечують і не сприяють створенню мовленнєвої взаємодії учнів на уроці;
- у змісті навчальних текстів презентуються детальна інформація з інших галузей знань (окремі спеціальні питання з фізики, біології, географії, астрономії, історії);
- перенасиченість підручника текстами, де обсяг деяких з них занадто великий, а ступінь складності – високий.

Що стосується серії підготовлених нами підручників з німецької мови «Viel Spa!» (авт.: М. М. Сидоренко, О. А. Палій) для учнів основної школи, то використанню навчальних текстів у змісті цієї навчальної книги приділяється значна увага. Відповідно до дидактичної мети до підручника введено навчальні тексти різних видів: прагматичні, епістолярні, літературні, публіцистичні тощо. Автентичність цих текстів відбивається насамперед у назвах (наприклад, у заголовках статей, афіш, різноманітних вивісок тощо), у повноцінних газетних або журнальних статтях й уривках з художніх творів, які супроводжуються відповідними завданнями.

Важливу роль у досягненні автентичності сприйняття тексту відіграє його оформлення. Навчальний текст сприймається учнями як природний, якщо він є аналогом реально існуючого виду тексту (письма, реклами, інструкції тощо) [5]. Так, у підручниках «Viel Spa?!» використані тексти, що подані як об'ява (зображений у вигляді аркуша паперу, що написаний від руки й прикріплений до дошки); як рекламне оголошення (зображений у вигляді фрагмента телевізійної реклами чи вирізки з газети); як газетна стаття; приватний, офіційний чи електронний лист тощо. Це створює у школярів враження оригінальності тексту, що сприяє підвищенню мотивації та інтересу учнів до навчального матеріалу і створює умови для найбільш ефективного занурення у мовну атмосферу на уроці.

Діалоги, вміщені у підручниках «Viel Spa!», забезпечують учнів зразками усномовленнєвої взаємодії, навчають їх використовувати у мовленні різноманітні форми залежно від ситуації спілкування: подякувати, вибачитись, привітатись, попрощатись, познайомитись, заперечити, висловити свої почуття, своє ставлення до предмета спілкування, власну думку, радість, захоплення, смуток, тривогу тощо. Усі ці ситуації спілкування, звісно, мають супроводжуватися відповідними вигуками, емоціями, інтонаціями, невербальними засобами – рухами, жестами, мімікою, без чого усне мовленнєве спілкування в реальних умовах неможливе. Формування таких умінь має відбуватися на матеріалах автентичних мовленнєвих зразків, які відображають норми, прийняті у відповідній країні [7].

Для розвитку пізнавальної активності учнів доцільно використовувати в підручнику з іноземної мови культурологічний підхід до навчання, що передбачає систематичне залучення «чужої» перспективи у процес навчання іноземної мови [10]. Введення у зміст підручника з німецької мови «Viel Spa!» культурологічного компонента знань сприяє ефективному навчанню, оскільки він дає змогу поєднувати елементи країнознавства з мовними елементами, тобто формує комунікативну і культурологічну компетенції. Навчальні тексти

нами дібрані й структуровані у такий спосіб, щоб зміст викликав інтерес і вмотивовував до вивчення іноземної мови, спонукаючи до активізації пізнавальної діяльності. З цією метою автори навчальної книги акцентують увагу учнів на проблемних аспектах і контрастивному порівнянні мови і культури, що веде до адекватного сприйняття культурної спадщини, мови і способу життя її носіїв. Цей метод спрямований на проблемний і критичний способи відтворення змісту текстів, спонукає школярів до дискусії й висловлювання власних думок, що стимулює розвиток мовленнєвих умінь учнів, і, як результат, розвиває їхню пізнавальну активність.

Соціокультурний підхід до навчання іноземних мов реалізується у підручниках з німецької мови «Viel Spa!» на основі дібраних текстів відповідної тематики, за допомогою системи спеціальних та інтелектуально й емоційно орієнтованих завдань, які передбачають детальне опрацювання цих текстів з метою опанування національних і загальнолюдських культурних і духовних цінностей, норм, що регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку особистості, органічному входженню її в соціум. Запропоновані нами навчальні завдання, побудовані на принципах розвивального навчання із застосуванням проблемних методів, з цікавістю сприймаються дітьми. Проблемні соціокультурні ситуації, відтворені в навчальних текстах підручників, включають завдання, що вимагають порівняльної оцінки, глибокого аналізу матеріалу, методів, засобів навчання, спрямованих на обґрунтування, впевненість, доказ ефективності їх використання в основній школі.

Звичайно, мовна складність, тематика і обсяг текстів серії шкільних підручників з німецької мови «Viel Spa!» варіюється відповідно до вимог програми, вікових особливостей і рівня навчальних досягнень учнів основної школи.

Висновки. Ураховуючи особливості розвитку пізнавальної активності підлітків, результати дослідження вчених і власне бачення проблеми, сформулюємо вимоги до навчальних текстів підручника з іноземної мови для учнів основної школи:

- використання автентичних текстів різних за тематикою і жанрами, що відображають стилістичні особливості мови й можливі варіанти вербалізації мовленнєвих намірів. Ефективне й раціональне використання автентичних матеріалів для формування умінь і навичок іншомовного спілкування в усній та писемній формах робить процес навчання успішним і забезпечує створення атмосфери, наближеної до реальної;

- змістовий аспект навчальних текстів має відповідати віковим особливостям учнів, викликати інтерес і презентувати типові ситуації спілкування, демонструвати схожість/відмінності у культурах і стимулювати спілкування/обмін думками;

- слід уникати перенасиченості навчальної книги текстами, оскільки, як свідчить практика, це робить навчально-виховний процес монотонним і послаблює мотивацію навчання.

Отже, підручник – найважливіше джерело знань, умінь і навичок, носій змісту навчання, головний інструмент організації, управління, оптимізації діяльності учня з метою засвоєння навчального предмета. Шкільна навчальна книга з іноземної мови має значні мотиваційні можливості, які здатні викликати інтерес і бажання учнів вивчати іноземну мову, що є гарантом розвитку їхньої пізнавальної активності, яка залежить від багатьох чинників, зокрема, від змісту підручника і дидактичної організації в ньому навчального матеріалу.

Література

1. Більченко Є. Проблема тексту культури в змісті освіти [Текст] / Є. Більченко // Шлях освіти. – 2007. – № 3. – С. 8–12.

2. Грицик Н. В. Автентичний текст – невід’ємний компонент сучасного підручника з іноземної мови [Текст] / Н. В. Грицик // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць – К. : Ін-т пед. НАПН України ; Х. : ФОП Стеценко І. І., 2010. – Вип.1(10). – С. 429–434.

3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [Текст] / [наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

4. Концепція середньої освіти (12-річна школа) [Текст] // Початкова школа. – 2002. – № 2–3.

5. Носонович Е. В. Критерии содержательной аутентичности учебного текста [Текст] / Е. В. Носонович, Р. П. Мильруд // Иностранные языки в школе. – 1999. – № 2.

6. Редько В. Г. Дидактичні та методичні вимоги до навчальних матеріалів і текстів для шкільних підручників з іноземних мов [Текст] / В. Г. Редько // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя / [за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко]. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – № 3. – С. 10–13. – (Серія: Психолого-педагогічні науки).

7. Редько В. Г. На засадах єдиної концепції. Особливості побудови змісту шкільних підручників з іноземних мов [Текст] / В. Г. Редько // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2006. – № 5. – С. 78–86.

8. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти [Текст] / О. Я. Савченко // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики ; [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К., 2004.

9. Keim Lucrecia. Kriterien für die Beurteilung der Authentizität von Lehrwerken [Text] / Lucrecia Keim. – Berlin : Langenscheidt. – 1994. – S. 155–162

10. Müller B. D. Interkulturelle Didaktik [Text] / B. D. Müller. – Berlin : Langenscheidt. – 1994. – S. 96–99.

У статті аналізуються останні теоретичні дослідження і методологічні експерименти з проблематики використання навчальних текстів у шкільних підручниках з іноземної мови. Розкривається сутність поняття «текст», аналізуються дидактичні основи, функції навчального тексту, його потенційні можливості в розвитку пізнавальної активності учнів основної школи.

Ключові слова: шкільний підручник з іноземної мови, навчальний текст, функції іншомовного тексту, пізнавальна активність, мотивація навчання.

В статье анализируются последние теоретические исследования и методологические эксперименты по проблематике использования учебных текстов в школьных учебниках по иностранному языку. Раскрывается сущность понятия «текст», анализируются дидактические основы, функции учебного текста, его потенциальные возможности в развитии познавательной активности учащихся основной школы.

Ключевые слова: школьный учебник по иностранному языку, учебный текст, функции иноязычного текста, познавательная активность, мотивация обучения.

The article is devoted to the latest theoretical investigations and methodological experiments concerning the usage of texts in foreign language textbooks. The term «text» is defined, its didactic bases, functions and potential scope to develop pupils' cognitive activity in secondary schools are analyzed.

Keywords: foreign language school textbook, educational text, functions of foreign text, cognitive activity, motivation of education.